

Praktyczne i teoretyczne problemy statystycznego modelowania języka naturalnego

Część I: Historia i inżynieria

Łukasz Dębowski
ldebowsk@ipipan.waw.pl

Instytut Podstaw Informatyki
Polskiej Akademii Nauk

XLIII Konferencja „Statystyka Matematyczna”
Będlewo, 04–08.12.2017

Statystyczne modelowanie języka naturalnego

- **Problem:**

Jakie przypisać prawdopodobieństwo dowolnym wypowiedziom w danym języku naturalnym (angielskim, polskim, ...)?

- **Zastosowania:**

— automatyczne rozpoznawanie mowy, klawiatury telefonów komórkowych, maszynowe tłumaczenie, sztuczna inteligencja.

- **Narzędzia:**

— teoria informacji, estymacja największej wiarygodności, heurystyczne techniki wygładzania.

- **Wyzwania:**

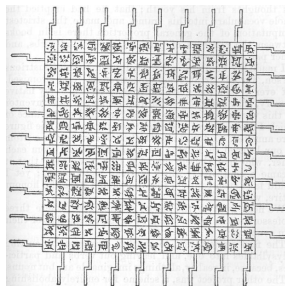
— teoria matematyczna, poprawa skuteczności heurystyk.

- 1 Historia wcześniejsza
- 2 Teoria informacji
- 3 Inżynieria lingwistyczna
- 4 Wyzwania dla teoretyków

Jonathan Swift (1667–1745)

Podróże Guliwera (1726):

Zapewnił mnie, że ten wynalazek był owocem wszystkich jego myśli od wczesnej młodości, że użył całego dykcjonarza do tych ram i obliczył ściśle proporcje, jakie są w księgach między rodzajnikami, imionami, czasownikami i innymi rodzajami mowy.

Andriej Andriejewicz Markow (1856–1922)

Matematyk rosyjski. Autor pojęcia łańcucha Markowa. W wykładzie wygłoszonym w 1913 w Petersburgu przedstawił zastosowanie pojęcia łańcucha Markowa do analizy poematu *Eugeniusz Oniegin* Aleksandra Puszkina. Szacował w nim prawdopodobieństwo warunkowe występowania po sobie spółgłosek i samogłosek w analizowanym tekście.

Procesy Markowa

- Proces stochastyczny $(X_i)_{i=1}^{\infty}$ na przestrzeni $(\Omega, \mathcal{J}, P)$.
- Bloki zmiennych losowych $\mathbf{X}_j^k := (X_j, X_{j+1}, \dots, X_k)$.
(notacja z teorii informacji)
- P-stwo warunkowe zależy tylko od ostatniej zmiennej:

$$P(X_i | \mathbf{X}_1^{i-1}) = P(X_i | X_{i-1})$$

- Estymacja największej wiarygodności:

$$P_{MLE}(X_i | \mathbf{X}_{i-1}) := \frac{N(X_{i-1}^i | x_1^n)}{N(X_{i-1} | x_1^{n-1})},$$

gdzie

- $N(\mathbf{w} | z)$ to liczba wystąpień podstawa $\mathbf{w}$ w słowie z ,
- ciąg $\mathbf{x}_1^N = (x_1, x_2, \dots, x_N)$ to próba ucząca.

G. Udney Yule (1871–1951), Herbert A. Simon (1916–2001)

Statystyk brytyjski i polimat amerykański. Twórcy rozkładu Yule'a-Simona i procesu Yule'a (1925, 1955), współcześnie znanych jako *preferential attachment* czy też efekt św. Mateusza, zaproponowanych w kontekście modelowania danych ekologicznych i lingwistycznych. Rozkład Yule'a jest przykładem procesu o potęgowym ogonie. G. U. Yule jest także autorem książki *The Statistical Study of Literary Vocabulary* (1944), w której wprowadził stałą K jako narzędzie w atrybucji autorstwa tekstów.

George Kingsley Zipf (1902–1950)

Lingwista amerykański. Autor książki *The Psycho-Biology of Language: An Introduction to Dynamic Philology* (1935). Przedstawił w niej empiryczne prawo zwane później prawem Zipfa. Prawo to głosi, że częstość dowolnego słowa w tekście jest z grubsza odwrotnie proporcjonalna do rangi tego słowa.

Gwoli ścisłości odkrywcą prawa Zipfa był Jean-Baptiste Estoup (1868–1950), stenograf francuski, autor książki *Gammes sténographiques* (1912).

Przykład listy rangowej

Korpus *Słownika Frekwencyjnego Polszczyzny Współczesnej*

ranga $r(w)$	częstość $f(w)$	słowo w	$r(w) \cdot f(w)$
1	14767	w	14767
2	12473	i	24946
3	11093	się	33279
...	...	...	...
210	214	ciągu	44940
211	213	jeśli	44943
212	212	czas	44944
213	210	ludzie	44730
...	...	...	...
38420	2	Aaa	76840
38421	1	żyznej	38421
...	...	...	...
92963	1	aa	92963

Benoît B. Mandelbrot (1924–2010)

Matematyk polsko-żydowskiego pochodzenia. Twórca geometrii fraktalnej i autor słowa „fraktal”. Próbował zastosować pojęcie fraktali do modelowania języka naturalnego i zaobserwował w roku 1953, że prawo Zipfa spełnione jest przez teksty otrzymane przez niezależne losowanie kolejnych liter i odstępów w tekście.

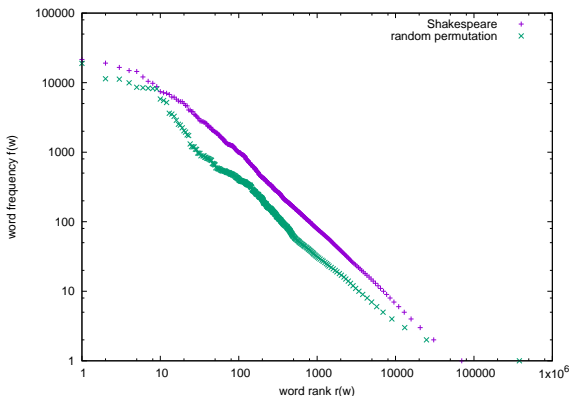

George Armitage Miller (1920-2012)

Psycholog amerykański. Przyczynił się do narodzin psycholingwistyki i kognitywistyki. Niezależnie od B. B. Mandelbrota także zaobserwował w roku 1957, że prawo Zipfa spełnione jest przez teksty otrzymane przez niezależne losowanie kolejnych liter i odstępów w tekście.

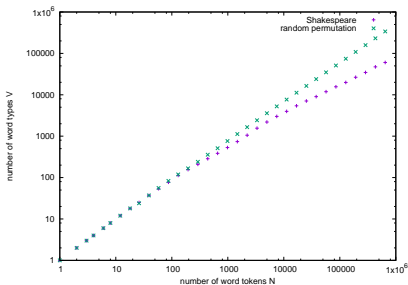
Prawo Zipfa (ranga-częstość)

Estoup 1916; Zipf 1935; Mandelbrot 1953, Miller 1957:

$$f(w) \propto \left[\frac{1}{B + r(w)} \right]^\alpha, \quad \alpha > 1$$

Prawo Heapsa (liczba różnych słów)

Kuraszkiewicz i Łukaszewicz 1951; Herdan 1964; Heaps 1978:

$$V \propto N^{\beta}, \quad \beta < 1, \quad \beta \approx 1/\alpha$$

V — liczba różnych słów w tekście (typów/types)

N — liczba wszystkich słów tekście (okazów/tokens)

- 1 Historia wcześniejsza
- 2 Teoria informacji
- 3 Inżynieria lingwistyczna
- 4 Wyzwania dla teoretyków

Claude Elwood Shannon (1902–2001)

Inżynier amerykański. Twórca teorii informacji, autor pojęcia entropii zmiennej losowej i modelu n-gramowego (1948). Motywujące założenie teorii informacji stanowi, że teksty w języku naturalnym można modelować jako proces stochastyczny. Modele n-gramowe, czyli modele Markowa n-tego rzędu, są pewną próbą estymacji rozkładu p-stwa tego procesu.

Entropia i intensywność entropii

- Entropia zmiennej losowej:

$$H(X) = - \sum_x P(X = x) \log P(X = x)$$

- Entropia warunkowa:

$$H(X|Y) = - \sum_x P(X = x, Y = y) \log P(X = x|Y = y)$$

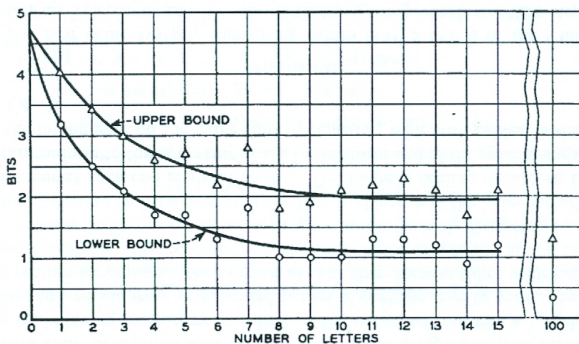
- Intensywność entropii procesu stacjonarnego $(X_i)_{i=1}^{\infty}$:

$$h = \lim_{n \rightarrow \infty} \frac{H(X_1^n)}{n} = \lim_{n \rightarrow \infty} H(X_n | X_1^{n-1})$$

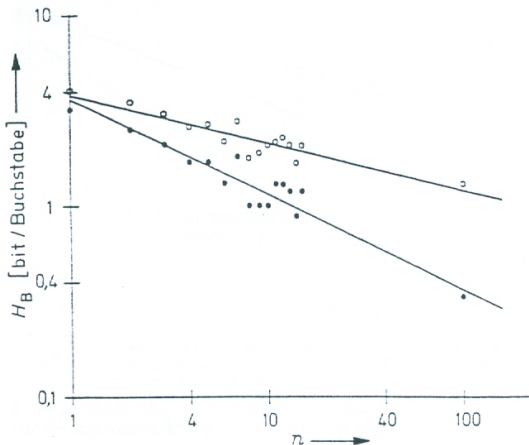
Intensywność entropii dla języka angielskiego

Shannon (1951), *Prediction and entropy of printed English.*

Intensywność entropii języka naturalnego jest rzędu 1 bita na literę.

Hipoteza Hilberga (1990)

$$H(X_n | X_1^{n-1}) \approx Bn^{\beta-1} + h, \quad \beta \approx 1/2, \quad n \leq 100$$

Model n -gramowy

- Proces stochastyczny $(X_i)_{i=1}^{\infty}$ na przestrzeni $(\Omega, \mathcal{J}, P)$.
- Bloki zmiennych losowych $X_j^k := (X_j, X_{j+1}, \dots, X_k)$.
- P-stwo warunkowe zależy tylko od $n - 1$ ostatnich zmiennych:

$$P(X_i | X_1^{i-1}) = P(X_i | X_{i-n+1}^{i-1})$$

- Estymacja największej wiarygodności

$$P_{MLE}(X_i | X_{i-n+1}^{i-1}) = \frac{N(X_{i-n+1}^i | x_1^N)}{N(X_{i-n+1}^{i-1} | x_1^{N-1})},$$

gdzie

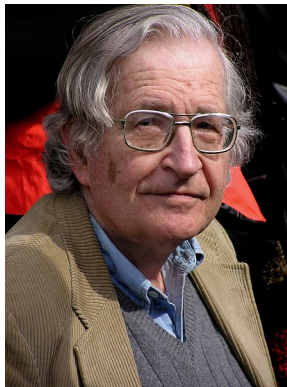
- $N(w|z)$ to liczba wystąpień podstawa w w słowie z ,
- ciąg $x_1^N = (x_1, x_2, \dots, x_N)$ to próba ucząca.

Modele n -gramowe — przykłady generowanych tekstów

- model **2**-gramowy:
oć sśwatw wsz sta paku wo pojz ktćda bi iańcychy
- model **3**-gramowy:
kłobez odzie na w swarza z le czenie niasną drały
- model **4**-gramowy:
rykomadzie jużbie, w rancza Rzeciwsze z nie
- model **5**-gramowy:
yk Siedziesiąt tysię, na pan Muszając; przysia
- model **6**-gramowy:
k Sieniu oka mgnieniu, męstwę i rzuciła ślady
- model **10**-gramowy:
enkiewicz, Pan Wołodyjowski wyjechać na objazd.
- model **20**-gramowy:
Pan Wołodyjowski zaniepokoił się tym bardzo

Noam Chomsky (1928–)

Lingwista amerykański. Twórca hierarchii Chomsky'ego, czyli hierarchii języków formalnych, i formalnych teorii składni języka naturalnego (1957). Znany jest z bardzo wpływowego sceptycznego stosunku do statystycznego modelowania języka naturalnego.

Wpływowa w lingwistyce była też praca E. Marka Golda (1967) *Language identification in the limit* pokazująca, że w pewnym ujęciu niestatystycznym niemożliwe jest nauczenie się z wyłącznie danych pozytywnych nieskończonych języków formalnych.

Andriej Nikołajewicz Kołmogorow (1903–1987)

Matematyk rosyjski. Twórca współczesnej teorii prawdopodobieństwa. Miał także wątpliwości, czy prawdopodobieństwo zdań i dłuższych tekstów w języku naturalnym ma sensowną interpretację częstościową, ale z tego punktu widzenia zaproponował algorytmiczne podejście do definicji ilości informacji zawartej w dowolnym napisie (1965). Współcześnie wielkość ta nazywana jest złożonością Kołmogorowa.

Algorytmiczna teoria informacji

- **Złożoność Kolmogorowa:**

$$K(w) = \min \{ |p| : U(p) = w \}$$

gdzie $U(p)$ to wynik programu p .

(Złożoność Kolmogorowa **nie jest** efektywnie obliczalna.)

- Napis w jest nazywany algorytmicznie losowym, gdy:

$$K(w) \approx |w|$$

Zachodzi to, gdy najkrótszy program ma postać **print w**;

- Dla **efektywnie obliczalnego** rozkładu p -stwa:

$$0 \leq \mathbb{E} K(X_1^n) - H(X_1^n) \leq K(P) + C$$

Zachodzi też podobna relacja prawie na pewno.

- 1 Historia wcześniejsza
- 2 Teoria informacji
- 3 Inżynieria lingwistyczna**
- 4 Wyzwania dla teoretyków

Frederick Jelinek (1932–2010)

Amerykański inżynier czeskiego pochodzenia. Twórca systemów automatycznego rozpoznawania mowy opartych na statystycznym modelowaniu języka naturalnego, ukrytych modelach Markowa i modelach n-gramowych. Często cytowane jest jego powiedzenie: *Every time I fire a linguist, the performance of the speech recognizer goes up.*

Automatyczne rozpoznawanie mowy

- Reguła Bayesa:

$$P(\text{tekst}|\text{mowa}) = \frac{P(\text{mowa}|\text{tekst})P(\text{tekst})}{P(\text{mowa})}$$

Wybieramy tekst o najwyższym p-stwie a posteriori.

- Model języka $P(\text{tekst})$ szacuje się jako model n -gramowy, najczęściej używając $n = 3$ dla słów (trigramy).

Problem rzadkości danych

- Przeciętne czynne słownictwo człowieka $\approx 10^4$ słów.
- Liczba różnych trigramów $\approx 10^{12}$.
- Współczesne korpusy tekstów $\approx 10^9$ słów.
- Nie jesteśmy w stanie **sensownie** wyestymować p-stw w oparciu o estymację największej wiarygodności

$$P_{MLE}(X_i | X_{i-n+1}^{i-1}) = \frac{N(X_{i-n+1}^i | x_1^N)}{N(X_{i-n+1}^{i-1} | x_1^{N-1})},$$

gdzie

- $N(w|z)$ to liczba wystąpień podstawa w w słowie z ,
- ciąg $x_1^N = (x_1, x_2, \dots, x_N)$ to próba ucząca.

Jak uniknąć zerowych i nieokreślonych p-stw warunkowych?

- Przykładowe wygładzanie prawdopodobieństw:

$$P_n(\mathbf{X}_i | \mathbf{X}_{i-n+1}^{i-1}) = \frac{N(\mathbf{X}_{i-n+1}^i | x_1^N) + \lambda_n P_{n-1}(\mathbf{X}_i | \mathbf{X}_{i-n+2}^{i-1})}{N(\mathbf{X}_{i-n+1}^{i-1} | x_1^{N-1}) + \lambda_n},$$

gdzie λ_n to wolne parametry.

- Parametry λ_n dobiera się minimalizując **entropię krzyżową**

$$- \sum_{i=3}^M \log P_3(\mathbf{X}_i = y_i | \mathbf{X}_{i-2}^{i-1} = y_{i-2}^{i-1})$$

na danych walidacyjnych $\mathbf{y}_1^M = (y_1, y_2, \dots, y_M)$.

- Zaproponowano wiele innych technik wygładzania
(np. **estymator Gooda-Turinga**).
- Entropia krzyżowa takich modeli jest rzędu 1,5 bita na literę.

- 1 Historia wcześniejsza
- 2 Teoria informacji
- 3 Inżynieria lingwistyczna
- 4 Wyzwania dla teoretyków

Statystyczne prawa językowe

Teksty w języku naturalnym spełniają **przybliżone** prawa ilościowe:

- 1 **Prawo Zipfa:** częstość słowa jest odwrotnie proporcjonalna do rangi słowa.
- 2 **Prawo Heapsa:** liczba różnych słów w tekście rośnie potęgowo z długością tekstu.
- 3 **Intensywność entropii Shannona:** jest rzędu 1 bita na literę.
- 4 **Hipoteza Hilberga:** entropia warunkowa litery maleje potęgowo z długością kontekstu.
- 5 **Prawo kodu PPM:** liczba różnych „słów” wykrywanych przez algorytm PPM w tekście rośnie potęgowo z długością tekstu.
- 6 **Prawo maksymalnego powtórzenia:** długość maksymalnego powtórzenia rośnie jak sześcian logarytmu długości tekstu.

Czy można coś wywnioskować o języku jako procesie stochastycznym na podstawie tych obserwacji/hipotez?

Pytania matematyka

- 1 Czy istnieje idealny probabilistyczny model języka?
- 2 Czy model ten może być modelem Markowa?
- 3 Czy model ten może być ukrytym modelem Markowa?
- 4 Czy model ten jest ergodyczny?
- 5 Czy model ten jest stacjonarny?
- 6 Czy model ten jest asymptotycznie średnio stacjonarny?
- 7 Czy model ten jest kodem uniwersalnym?
- 8 Czy model ten jest efektywnie obliczalny?